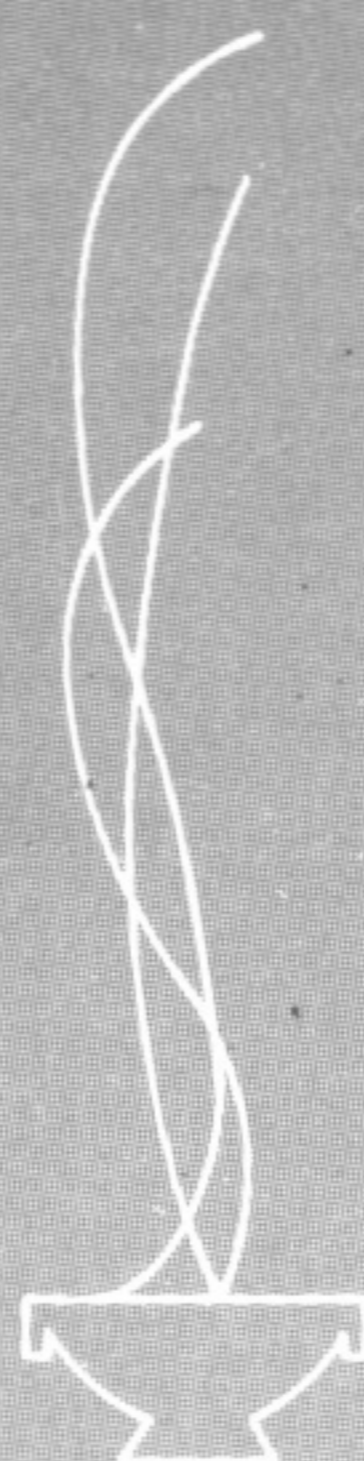

5

ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΗ

τεύχος 2ο

Απριλιος — Ιουνιος 1991

Τριμηνιαία έκδοση

του Εθνικού Συνδέσμου Διπλωματούχων Νοσηλευτριών-Νοσηλευτών Ελλάδος

«ΥΓΕΙΑΣ ΘΕΡΑΠΕΙΑ»

ΕΣΔΝΕ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ - ΕΚΔΟΤΗΣ

Εθνικός Σύνδεσμος
Διπλωματούχων Νοσηλευτριών -
Νοσηλευτών Ελλάδος
Πύργος Αθηνών, Γ' κτίριο, 2ος όροφος
Μεσογείων 2 115 27 ΑΘΗΝΑ
Τηλ: 77 02 861

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Ε. Αγιώτου-Δημοπούλου
Ε. Γουλιιά
Α. Καλοκαιρινού
Β. Λανάρα
Μ. Μαλγαρινού
Α. Παπαδαντωνάκη
Ε. Πατηράκη
Α. Πορτοκαλάκη
Α. Ραγιά
Μ. Στέφα
Ε. Χαραλαμπίδου

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

Μαρία Μαλγαρινού
Καθηγήτρια ΤΕΙ Αθηνών
Πύργος Αθηνών - Γ' Κτίριο
2ος όροφος - 115 27 ΑΘΗΝΑ

ΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ

Φωτοστοιχειοθεσία - Σχεδιασμοί
Εξώφυλλο - Εκτύπωση

Κατεχακη & Αδριανείου 3 - 115 25 ΑΘΗΝΑ
Τηλ. 67 14 371 - 67 14 340
FAX: 67 15 015

ΕΤΗΣΙΕΣ ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

Νοσηλεύτριες/-ές _____ 2000 δρχ.
Σπουδάστριες/-ές _____ 1000 δρχ.
Οργανισμοί - Εταιρείες -
Βιβλιοθήκες _____ 3500 δρχ.
Εξωτερικού _____ 35 \$
Τιμή τεύχους _____ 600 δρχ.
για σπουδαστές _____ 300 δρχ.

1. Η νοσηλευτική συμμετοχή στον εορτασμό των 50 χρόνων από το έπος 1940 - 1941. Σ. Παπαμικρούλη	87
2. Η δράσις των Ελληνίδων αδελφών κατά την περίοδον του Ελληνο-ιταλικού πολέμου. Μ. Ελευθερίου-Καραϊωσηφίδου	93
3. Η μεγάλη θυσία - Μια αδελφή του ΕΕΣ θυμάται. Μ. Τσάλλη	98
4. Αναμνήσεις από τον πόλεμον του 1940 - 41. Κ. Μήτσου	111
5. Οι Ελληνίδες αδελφές στον πόλεμο του 1940 - 41. Ε. Σπηλιοπούλου-Αναστασιάδου	115
6. Από τη ζωή μου ως αδελφής του ΕΕΣ. Χ.Π. Τραϊανού	121
7. Ο πρώτος άρρωστος μας ήταν τραυματίας. Μ. Ευσταθοπούλου	124
8. Μνήμη ιερή. Χ. Κωλέττη	127
9. Εκτίμηση ποιότητας νοσηλευτικής φροντίδας. Πρόκληση για τους νοσηλευτές. Χ.Δ. Πλατή	133
10. Σεμινάριο με θέμα: Πλαίσιο μετεκπαιδευτικού προγράμματος ογκολογικής νοσηλευτικής. Μ. Μαλγαρινού	140
11. Υγεία και ανάπτυξη στη δεκαετία του 1990. Η. Nakajima	143
12. Ωραιές πρωτοβουλίες. Ε. Γουλιιά	146
13. Γιατροί χωρίς σύνορα - Η «πανανθρώπινη» νοσηλευτική. Μια πρώτη ενημέρωση	149

CONTENTS

1. Nursing Contribution to the Celebration of 50 years from the Epic War 1940 - 1941. S. Papamikrouli	87
2. The activities of Greek Nurses during the Greek-Italian War. M. Eleftheriou	93
3. The great sacrifice. A Nurse remembers. M. Tsali	98
4. Memories from the 1940 - 41 war. K. Mitsou	111
5. The Greek Nurses in the war of 1940 - 41. E. Anastasiadou	115
6. From my life as a Hellenic Red Cross Nurse. Ch. Traianou	121
7. My first patient was a wounded soldier. (Student Nurse during the war). M. Efstathopoulou	124
8. Sacred Memory. Ch. Koletti	127
9. Quality assurance of Nursing care a challenge for Nurses. Ch. Plati	133
10. Concesus Conference on core Curriculum for a Post-Basic course in Cancer Nursing. M. Malgarinou	140
11. Health and Development in the 1990s. H. Nakajima	143
12. Excellent Iniciatives. E. Gouliia	146
13. Medicine with out frontiers - Global Nursing	149

Η ΜΕΓΑΛΗ ΘΥΣΙΑ – ΜΙΑ ΑΔΕΛΦΗ ΤΟΥ ΕΕΣ ΘΥΜΑΤΑΙ

Μ. Τσάλλη

Εδελόντριας Επιθεωρήτριας Αδελφής του ΕΕΣ

Τα Γιάννενα, τις πρώτες ημέρες του Νοεμβρίου 1940, που ήσαν αι πρώται της αμύνης, είχαν ερημωδή. Απογυμνωμένα και άχαρα τα νύρε η δευτέρα αποστολή αδελφών του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού και του Μαιευτηρίου «Μαρίκα Ηλιάδη».

Το κανόνι εβροντούσε απειλητικό στον Καλαμά και επληρούσε δέους και πόνου τους κατοίκους της πόλεως. Πόσα παλληκάρια μας Θεέ μου να πέφτουν. Ήτο η αγχώδης σκέυις καθενός. Οι Ιταλοί εβομβάρδιζαν καθημερινώς, μάλιστα τις ηλιόλουστες ημέρες, την πόλιν, παν άλλο ή ευστόχως, ευτυχώς, και ετρομοκρατούσαν τον κόσμον. Τα αντιαεροπορικά μας μάλλον εχρησίμευαν διά να δίδουν δάρρος στον άμαχο πληθυσμό και την εντύπωσιν προστασίας. Σαν να έλεγαν «Εδώ είμαστε, μη φοβείσθε». Όποιος έβγαινε, ήταν μόνο για αναπόφευκτη δουλειά, για γώνια, για κάποια επείγουσα υπόδεση, για ανάγκη. Αι περισσότεραι οικογένειαι είχαν στείλει τα κορίτσια τους σε χωριά ορεινά και συγγενικά τους σπίτια, από τον φόβο ιταλικής εισβολής. Και οι λιγοστοί διαβάτες με την κάθε σειρήνα – και ήταν συχνές – εχώνοντο στα γρήγορα, όπου εύρισκαν. Στα καφενεία, στα μαγαζιά, στο Διοικητήριο, στο ταχυδρομείον. Ήσαν τα πρόχειρα καταφύγια. Το στοιχείον που κυριαρχούσε ήτο ο στρατός. Αξιωματικοί, οπλίται, τσολιάδες παντού. Τα Γιάννενα ευρίσκοντο τις ημέρες εκείνες της αμύνης, στη γραμμή του πυρός. Μάλλον η γραμμή του πυρός, ήτο τόσο κοντά τους. Είκοσι πέντε έως τριάντα χιλιόμετρα απείχε η πρωτεύουσα της Ηπείρου από τον τόπον των αιματηρών επιχειρήσεων.

Αι αδελφαί εθαύμασαν και απόρησαν με πόσο σεβασμό τις εχαιρετούσαν διά του σχήματος οι αξιωματικοί, στο δρόμο και τους απέτειναν τον λόγο ως προς ίσας· και πόσον αδελφικά, στοργικά, πονετικά τις επεριποιούντο τα στρατιωτάκια.

Στα Γιάννενα, είχαν ήδη αναλάβει υπηρεσία η πρώτη αποστολή νοσοκόμων του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού. Διευδύνουσα ήτο η Ιουλία Ανδρεάδη, εδελόντρια παλαιά, πεπειραμένη, τιμημένη με το διεθνές μετάλλιον της *Florence Nightingale*, που επεσκίαζε όλα τα άλλα που είχε δρέγει κατά την μακρά αλτρουιστική και ένδοξη σταδιοδρομία της.

Ήταν και η προϊσταμένη διπλωματούχος αδελφή Θωμαΐς Κίγκου, ως και η επίσης προϊσταμένη αδελφή Καλλιόπη Γιουλούντα, μαζί με άλλες.

Αυτές τις νύρεν η δεύτερη αποστολή εκεί. Υπηρετούσαν εις το Νοσοκομείον «Χατζηκώστα», κάτω στην λίμνη, κοντά στον «Άγιον Νικόλαον» όπου και τα εβραϊκά σπίτια με τα καγκελωτά παράθυρα και τις βαθειές πλακόστρωτες αυλές. Αλλά και εντόπιαι αδελφαί του Ερυθρού Σταυρού, αι Ηπειρώτισσαι εδελόντριαι, άμα τη κηρύξει του πολέμου ανέλαβαν με ευυχία τον αγώνα.

Τα πάντα ακόμη, από απόγεως περιθάλυεως των πληγωμένων, ήσαν, όσον αφορά τας νοσοκόμους βέβαια, ανοργάνωτα. Κάθε αδελφή προσέφερε ότι μπορούσε, έδραμε όπου την εκαλούσαν και ανελάμβανε ό,τι της ανετίθετο. Η εδελόντρια ακολουδούσε κατά πόδας την διπλωματούχο. Η ανάγκη της στιγμής απαιτούσε περισσότερα των δυνάμεών της και ιδίως των γνώσεών της. Αλλά αι ηδικαί αρχαί, η επίγνωσις του καθηκόντος και η ευσυνειδησία, τας οποίας εδιδάχθη παρά του Ερυθρού Σταυρού, επτέρωναν την γυχήν της και καθ' όλην την διάρκειαν του πολέμου υπήρξε χρήσιμη και επωφελής. Αν όχι τόσο για τας γνώσεις και την πείραν της, γί' αυτές τις ηδικές αρχές υπήρξεν επαινετή. Έντιμη εις την υπηρεσίαν της και αξιοπρεπής, ανταξία του σχήματος που έφερε, της Σχολής που την εδίδαξε και της διευθυνούσης του Τμήματος και της Σχολής Νοσοκόμων Αθηνάς Μεσολωρά, ήτις κατά τα έτη της ειρήνης, την ωδήγησεν εις την οδόν του καθήκοντος με αυστηρότητα και στοργήν μητέρας.

Εκτός του Νοσοκομείου «Χατζηκώστα», που ειχεν ήδη μετατραπεί εις στρατιωτικόν νοσοκομείον, ήτο και το Α' Στρατιωτικόν, ανέκαθεν, μέσα στο φρούριον, κοντά στο τζαμί και στα παλάτια του Αλή Πασά, στο ύψωμα που δεσπόζει της λίμνης, περιτριγυρισμένο από τα παλαιά βαρειά τείχη και τα μπουντρούμια του αγρίου Τεπελενλή.

Εκεί, καθ' όλην την νύκτα, κατέφθαναν ασθενοφόρα με τραυματίας από το μέτωπον. Ήτο τότε Νοσοκομείον διακομιδής. Αι αδελφαί, πρακτικά και μόνιμοι, του Νοσοκομείου εκείνου ηργάζοντο υπερανδρώπως, ημέραν και νύκτα, με την καρδιά τους, με αγάπη και αληθινή αυταπάρνηση. Οι ιατροί επίσης ενέτεινον τας προσπαθείας των, για να ανακουφίσουν και να διασώσουν τα πληγωμένα παλληκάρια και να καθοδηγήσουν τας αδελφάς με υπομονήν ασυνήδη γί' αυτούς κατά τον καιρόν της ειρήνης.

Αλλά, παρά ταύτα, δεν ήτο ακόμη συστηματοποιημένη η περίθαλψις. Το «ΟΧΙ» της 28ης Οκτωβρίου ήτο μια καμτσικιά που εξύπνησε τα αίματα. Πολεμώντας και εργαζόμενοι εβάζαμε συγχρόνως, παραλλήλως σε τάξι την δουλειά μας. Και εμπήκε η δουλειά μας σε τάξι καλή, διότι ανεπτύχθησαν τάχιστα πολλά άλλα νοσοκομεία εν οίς και το Β' Στρατιωτικόν, η λεγομένη «Παιδαγωγική Ακαδημία», το πληγέν τόσο σκληρά και απάνθρωπα από τους Γερμανούς κατά τον βομβαρδισμόν της 20ής Απριλίου 1941, την Κυριακήν του Πάσχα.

Εν τω μεταξύ, το μεγάλο χαγιάτι του παλαιού εκείνου κτιρίου στο κάστρο μέσα, εδύμιζε πολύ την εποχή της Florence Nightingale στην Κριμαία. Οι τραυματιοφορείς, γενναίοι και ακούραστοι, ετοποδετούσαν τα παλληκάρια χάμω, στο πάτωμα, το ένα πλάι στο άλλο, έως ότου εξευρεθή δάλαμος και κλίνη δι' εν έκαστον εξ αυτών ή διακομισθή εις άλλον νοσοκομείον, μετά τις πρώτες βοήθειες. Δεν είχε πού να πατήσει κανείς και εκείνα εβογγούσαν και ήσθμαιναν από τον πόνον και το αίμα εκολλούσε στις κουρελιασμένες τους από τους όλμους στολές, στις χαίνουσες πληγές των.

Γρήγορα, όμως, τα Γιάννενα έγιναν ο πρώτος σταθμός των μετόπισθεν, η πόλις-νοσοκομείον, όπου οι τραυματία και ασθενείς πολεμισταί εύρισκαν αμέσως την δέουσαν ιατρικήν περίθαλψιν και την περιποίησιν, ην εδικαιούντο. Ιατροί κατέφθαναν από τας Αθήνας και τας λοιπάς επαρχίας της χώρας. Η προϊσταμένη

Μεσολωρά, με τη συνήθη της δραστηριότητα, την ετοιμότητα που τη χαρακτήριζε πάντα και τον πατριωτικό της ενθουσιασμό, έφερνε ομάδες από αδελφές, διπλωματούχους και εθελόντριες, τας εγκαθίστα εις τα νεοσυσταθέντα νοσοκομεία, εκανόνιζε με την στρατιωτικήν υπηρεσίαν την διατροφή τους και με τας προϊσταμένας την υπηρεσίαν τους, παρηκολούθη για λίγο την όλην εργασίαν, έδιδε τας συμβουλάς της και ξανάφευγε προς το κέντρον, για να επανέλθη σε λίγο με νέο προσωπικό και τακτοποιήση ίσως μικροακαταστασίες, να επιδεωρήση γενικά και να συνεχίση ούτω την δύσκολην εργασίαν της.

Έτσι, τα νοσοκομεία, υπό την ηγεσίαν του λαμπρού και καλλίστου αρχιάτρου της στρατιάς Ηπείρου Επ. Γκινάκα, επηνδρώθησαν με αρίστους ιατρούς παντός κλάδου και με γενναίες αδελφές.

Η υγειονομική υπηρεσία ευσυστηματοποιήθη και ο αγών, ο καλός, ο τίμιος και χριστιανικός υπέρ βωμών και εστιών, με την Παναγία οδηγήτρια, εξηκολούθησεν απελευθερωτικός μέχρι του ολεθρίου μοιραίου τέλους.

ΑΓΝΩΣΤΟΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ

Εις τα νοσοκομεία των Ιωαννίνων, τον χειμώνα εκείνο τον ηρωικόν της εκστρατείας, είχε σχηματισθή, ανεπισήμως, ένα σώμα, ούτως ειπείν εθελοντικόν, γυναικών και κυρίως κοριτσιών που εβοηθούσαν τας αδελφάς εις το βαρύν και επίπονον έργον των. Ήσαν υπό την αιγίδα και την καθοδήγησιν του Ερυθρού Σταυρού και υπήκουαν εις τας προσταγάς του. Ανελάμβαναν κάθε πρωί υπηρεσίαν εις τους θαλάμους και τα χειρουργεία και με την προκοπήν τους είχαν γίνει απαραίτητες στις αδελφές.

Εις το χειρουργείον, έπλεναν τα εργαλεία και τα ελάδωναν, εμπάλωναν τα λαστιχένια γάντια, εδιπλώναν γάζες και τολύπια, ετοιμάζαν επιδέσμους και ήταν εις την διάθεσιν κάθε αδελφής για ό,τι θέλημα ή εργασίαν τις είχεν ανάγκη.

Τα κοριτσάκια αυτά, με την άσπρη μπλούζα και τα τουλπάνινα φακιολάκια στα μαλλιά, ήσαν 15, 16, 17 ετών τα περισσότερα. Η προθυμία τους, η καλή τους καρδιά, η ευσυνειδησία και ο πατριωτισμός τους τις είχαν κάνει αγαπητές σε όλα τα τμήματα. Έμεναν εις τα σπίτια τους και ήρχοντο το πρωί εις το νοσοκομείον. Δεν παραμελούσαν ποτέ το καθήκον. Ούτε αι σειρήνες αι αναγγέλλουσαι τας αεροπορικές επιδρομάς ούτε αι κακαί ειδήσεις των τελευταίων ημερών ούτε ο βαρύν χειμώνας αναχαίτιζαν τον πατριωτικόν τους ζήλο και την επιθυμίαν τους να ανακουφίσουν τον ασθενή.

Ήσαν γυναίκες, Ελληνοπούλες, πρόσχαρες, δροσάτες σαν τα λουλούδια της ανοίξεως που δεν φοβούνται την καταιγίδα, χαμογελαστές, πλήρεις σφρίγγους και νεότητος, γι' αυτό και πλήρεις πίστεως για την ζωή και προσδοκιών διά το μέλλον. Τίποτε δεν τις εφόβιζε. Ωστόσο, τα κοριτσάκια αυτά είχαν γονείς και οικείους που τα αγαπούσαν και δεν υπάρχει αμφιβολία ότι συχνά θα ενέβαλον εις ανησυχίαν τας οικογενείας των και θα εδημιουργούντο σκηναί και δυσαρέσκεια μεταξύ γονέων και θυγατέρων, οι μεν προσπαθούντες να τις προφυλάξουν από επικείμενον κίνδυνον, αι δε επιμένουσαι να είναι συνεπείς εις το καθήκον και όχι ολιγώτερον γενναίαι από άλλες.

Εάν ημπορούσε να διανοηθῆ ὁ αναγνώστης πόση καὶ τι δουλειὰ ἀντιμετώπιζαν οἱ ἰατροὶ καὶ αἱ ἀδελφαὶ εἰς τοὺς θαλάμους καὶ τὰ χειρουργεῖα, τότε δα ἀντελαμβάνετο πόσο χρήσιμες υπῆρξαν οἱ Γιαννιώτισσες κοπελίτισσες.

Ὁ χειμὼν τῆς ἐκστρατείας υπῆρξε, λόγῳ τῶν κρυοπαγημάτων, ἀγριος. Ὁ στρατὸς ἐδοκιμάσθη σκληρὰ. Αἱ μεραρχίαι τῆς Νοτίου Ἑλλάδος, τῶν Καλαμῶν, τῆς Κρήτης, τοῦ Πειραιῶς ἠκρωτηριάσθησαν κυριολεκτικῶς. Διότι οἱ στρατιῶται δὲν ἦσαν ἐγκλιματισμένοι εἰς τὴν κρύα καὶ υγρὰν ἀτμοσφαῖραν τῆς Βορείου Ἡπείρου καὶ τῆς Ἀλβανίας.

Ἡ μεγάλη φθορὰ ἦν υπέστη ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς δὲν ὀφειλόταν τόσον εἰς τὸν κυρίως ἀγῶνα με τὸν Ἰταλὸ ἐχθρὸν ὅσον εἰς τὸν ἀμείλικτον τοιοῦτον, με τὸ χιόνι καὶ τὰ νερά.

Οἱ τσολιάδες δὲν ἤξευραν νὰ περιποιηθῶν τὰ πόδια τοὺς καὶ αἱ βρεγμένες κάλτσες στοῦ τσαρούχι ἔκαναν τὰ κάτω ἄκρα σαν φωτιά. Ἡ υγρασία ποὺ διετηρεῖτο στὴν ἀρβύλα ἐπέφερε τὸ κακὸ.

Οἱ ἀκρωτηριασμοὶ στα νοσοκομεία διεδέχοντο ἀλλήλους. Αἱ ἀδελφαὶ τῶν χειρουργεῖων δὲν ἐπρόφθαναν νὰ ἀποστειρῶνουν πριόνια καὶ τὰ σχετικὰ εργαλεῖα διὰ, τουλάχιστον, εἴκοσι ἀκρωτηριασμοὺς καθ' ἡμέραν, καὶ τοῦτο εἰς ἓνα μόνον χειρουργεῖον, χωρὶς ὑπερβολὴν. Οἱ ἀντιτετανικοὶ ὀροί, φυσικὰ ἦσαν στὴν ἡμερησίαν διάταξιν καὶ γενικὰ τὰ χειρουργεῖα δὲν ἀργούσαν οὔτε τὸ μεσημέρι καὶ βεβαίως ποτὲ τὴ νύκτα.

Τὰ φανταράκια μας, εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, τὸν ἀντιτετανικὸν ὀρὸν, ἀδῶα καὶ ἀπλοϊκὰ, τὸν συνεταύτιζαν με τὴν ἐχθρότητα τῶν ἀντιπάλων καὶ τὸν ἔλεγαν – με τὴν πεποίθησιν ὅτι ἐκφράζονται σωστὰ – «ἀντιιταλικὸν ὀρὸν». Ἦταν νόστιμο καὶ εταίριαζε με τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς ἐποχῆς.

Οἱ ἰατροὶ ἠργάζοντο πυρετωδῶς. Ποτὲ δὲν εἶχαν εὐρεθεῖ προ τοιοῦτου ὀλέθρου. Ἐδούλευαν στο σκοτάδι, οὕτως εἰπεῖν, διότι ἡ περίπτωσις δὲν ἦτο συνήθης. Ἦτο κάτι ἀγνωστον, σε τόσῃν ἔκτασιν, δι' αὐτοὺς. Τὸ ὠμολόγουν μόνοι τοὺς.

Τὸ κρυοπάγημα εἶναι ὅ,τι χειρίστον. Ὅχι μόνον δὲν θεραπεύεται, ὄχι μόνον δὲν ἐπουλῶνεται, ἀλλὰ εἶναι προϊούσα ἡ πάθησις καὶ ἐπέρχεται γάγγραινα καὶ ὁ θάνατος, εἴν δὲν ἀποκοπῆ τὸ κρυοπαγημένον μέλος. Οἱ ἰατροὶ προσεπάθησαν δι' ὑψηλῆς θερμότητος, ἐπιστημονικῶς παρεχομένης με φωτόλουτρα, νὰ θεραπεύσουν τὸ κακὸ. Ἀλλὰ ἡ κατάστασις τῶν ἀσθενῶν ἐπεδεινούτο, ὁ πυρετὸς ἐφθάνε εἰς τὸ μὴ περαιτέρω, ἡ δηλητηρίασις ἐκυρίευε τὸ σῶμα καὶ ἀναγκαστικῶς κατέληγαν, οὕτως ἢ ἄλλως, εἰς τὸν ἀκρωτηριασμόν.

Ἡ ἐλληνικὴ νεολαία, τὸ ἄνθος τῆς πατρίδος, ἡ ἀνοιξίς τῆς, τὸ σφρίγος τῆς, κατακομματιάσθη ἀπὸ τοὺς ἐχθρικοὺς ὄλμους, τὰ βάρβαρα αὐτὰ ὄπλα ποὺ σχίζουν ἀπαΐσια τὴν σάρκες, καὶ ἐκουτσουρεύθη ἀπὸ τὰ κρυοπαγήματα.

Οἱ τραυματῆαι ποὺ ἀνέμεναν εἰς τὰ φορεῖα, ἔξω ἀπὸ τὰ χειρουργεῖα, τὴν σειρὰν τοὺς νὰ ἐγχειρισθῶν, ἐμάντευαν τι τοὺς περιμένει καὶ ἐντρομοὶ ἐκύπταζαν τὴν ἀδελφήν, σκυμμένη στοργικὰ ἐπάνω τοὺς, με βλέμμα ἀπερίγραπτου τρόμου καὶ ἰκεσίας γιὰ ἓνα λόγο ἐλπιδοφόρο, γιὰ ἓνα νεῦμα, ἔστω, γιὰ ἓνα μείδιωμα ἐκ μέρους τῆς, ἐνδαρρυντικὸν στο σιωπηρὸ τοὺς ἀπεγνωσμένο ἐρώτημα. Ζητούσαν μὴ σταλιά ἐλπίδα, ὅπως ὁ διαγασμένος πυρέσων μὴ γουλιὰ νερό.

Τα πόδια τους! Σκεφθήτε τι είναι για οποιαδήποτε ηλικία μια τέτοια βαρεία αναπηρία. Πόσο μάλλον δι' ένα νέον, προ του οποίου προβάλλει πλούσια και στην αρχή της η ζωή, με προοπτική δραστηρίας σταδιοδρομίας και τέρμα μακρινού γήρατος. Σκεφθήτε, τι είναι δι' έναν νέον να ξυπνήση από την νάρκωσιν χωρίς πόδια.

Η αναστάσιμη και λαμπρή 20ή Απριλίου 1941 επέπρωτο να είναι, αλλοίμονον, φοβερή διά τα Ιωάννινα και δι' όλην την Πατρίδα. «Αυτή η κλητή και Αγία ημέρα, η βασιλίσ και κυρία, η εορτή εορτών και πανήγυρις πανηγύρεων», εν η ανεστήθη ο Κύριος ημών Ιησούς Χριστός μετά την τριήμερον ταφήν του, «ίνα ημάς ελευθερώση των παδών» (αυτή η μία των Σαββάτων) εβεβηλώθη από τους Γερμανούς με τον πλέον απάνθρωπον τρόπον και με τελείαν περιφρόνησιν προς το υψλόν δίδαγμα του Θεού.

Το μεσημέρι, περί την μίαν και ημίσειαν ώραν, ενώ αι αδελφαί των θαλάμων περιποιούντο τα ταλαιπωρημένα παλληκάρια, ενώ τα χειρουργεία της Παιδαγωγικής Ακαδημίας, του 13ου Στρατιωτικού Νοσοκομείου της πόλεως, ελειτούργουν ακατάπαυστα ημέραν και νύκτα, και οι τραυματιοφορείς μετέφερον εν σπουδή τους τραυματίας και ασθενείς εις τα ασθενοφόρα αυτοκίνητα, ίνα διακομίζωνται εις τα νοσοκομεία των μετόπισθεν, λόγω της επικειμένης, από στιγμής εις στιγμήν, και αναποφεύκτου εισβολής του εχθρού, φονικόν γερμανικόν αεροπλάνον έρριξε πέντε βόμβας επάνω εις την σκεπήν της Παιδαγωγικής Ακαδημίας, όπου ήτο απλωμένος, μεγάλος και προστατευτικός, με το φωτεινόν κόκκινον χρώμα του επί λευκής γης, ο Ερυθρός Σταυρός, το παγκόσμιον αυτό σύμβολον της αγάπης και της αλληλεγγύης.

Μία μόνον εκ των πέντε βομβών εξερράγη, ήτις διαπεράσασα δύο ορόφους χωρίς να δίξη κανέναν, ευτυχώς διότι ήσαν θάλαμοι πλήρεις τραυματιών, επέπεσε θανατηφόρος εις το τελευταίον κάτω πάτωμα εις την θέσιν, όπου πέντε αδελφές ετοιμάζαν γάζες, πανιά και σινδόνια διά να τοποθετηθούν εις τον κλίβανον και να αποστειρωθούν προς επείγουσαν χρήσιν, καθ' ότι τραυματίαι κατέφθανον από το μέτωπον αδρόοι και ελεεινοί. Ένας προθάλαμος ήτο ο τόπος του κακουργήματος εις το τμήμα των χειρουργείων. Ήσαν εκεί τραυματιοφορείς, στρατιώται, ιατροί, εν οίς και ο διευθυντής του νοσοκομείου Μαρκάκης. Οι πλείστοι εύρον τον θάνατον, ακαριαίον ευτυχώς οι περισσότεροι. Μία αδελφή εδελόντρια, η Ελένη Μητροπούλου, ήτις ανεπαύετο μετά την ολονύκτια υπηρεσίαν της σε ένα δωμάτιον παραπλήσιον του προθαλάμου, και η επίσης εδελόντρια Λουκία Κυριακού, δεν υπήρξαν τυχερότεροι. Και ο ιατρός Κοντιάδης εφονεύθη, ενώ εχειρουργούσε βοηθούμενος υπό της Κυριακού. Ο εγχειριζόμενος τραυματίας έμεινε ανέπαφος επί της χειρουργικής κλίνης.

Ο γλυκός και πράος ιατρός Ζούβας, Κορίνδιος την καταγωγήν, υπέκυεν εις το μοιραίον μετά τον ακρωτηριασμόν και των δύο ποδιών του. Ο Κρητικός Παπαμαστοράκης, δραστήριος και ενεργητικός, ενεχειρίσθη πάραυτα υπό του χειρουργού Τουλ, όστις ηναγκάσθη να του αφαιρέση από τον ώμον τον ένα βραχίονα και δάκτυλα από το άλλο χέρι. Το πλείστον των ευρισκομένων εις τον τόπον του δυστυχήματος επολτοποιήθη ή έγινε καπνός, αέρας και εχάθη, όπως μια διαιτολόγος* εκ των πέντε αδελφών, της οποίας δεν ανευρέθη παρά το άσπρο

* Η διαιτολόγος ήταν η Ελένη Τσάλλη, μητέρα της αρθογράφου

γιακαδάκι, μόνον τεκμήριον, μόνον ίχνος της προ μιας στιγμής πλήρους ζωής και δραστηριότητος υπάρξεώς της. Το πλείστον επολτοποιήθη. Ένας απαίσιος κόκκινος, υδαρής πολτός χύθηκε στο δάπεδον.

Αι αδελφαί, επί των οποίων επέπεσεν και εξερράγη η βόμβα, ήταν η διευδύνουσα εδελόντρια Ελένη Παρασκευοπούλου, εκ των αρίστων οικογενειών της Κερκύρας, που δεν θα ειπή τίποτε αν η ευγενική της ψυχική και τα αγαθά της αισθήματα δεν ωμολογούσαν την καταγωγήν της. Η προϊσταμένη του Νοσοκομείου διπλωματούχος αδελφή Καλλιόπη Γιουλούντα, εκ Κρήτης, εκ των πρώτων επιστρατευθεισών, η διπλωματούχος Ελένη Καλογερίδου και η διαιτολόγος Ελένη Τσάλλη. Η πέμπτη είναι ο άγνωστος στρατιώτης. Ένα από τα κοριτσάκια εκείνα τα Γιαννιώτικα, με την άσπρη μπλούζα και το τουλουπανένιο μανδηλάκι στα σγουρά μαλλιά. Ένα από εκείνα τα πλασματάκια τα ανιδιοτελή, που έδωσαν μόνο, χωρίς την ικανοποίησιν να φορούν στολή, χωρίς την υπερηφάνεια να φέρουν το σήμα.

Μολονότι την ημέραν εκείνην, την πασχαλινή, τα γερμανικά αεροπλάνα εμαίνοντο από της πρωίας λυσσαλέα εις τον αέρα, επάνω από τα καημένα τα Γιάννενα, και επάγωναν το αίμα στις φλέβες των κατοίκων με τον απαίσιον δόρυβό τους, μολονότι υπερίπαντο και εστριφογύριζαν όρνεα σαρκοβόρα, σαν γεράκια που μυρίζονται την λείαν τους, χαμηλά, χαμηλά, επάνω από τις στέγες των σπιτιών διά να ενσπείρουν τον πανικόν, μολονότι για όλα αυτά καμμιά άλλη κοπέλλα βοηθός δεν ετόλμησεν εκείνο το πρωί – και για πρώτη φορά καθ' όλον τον χειμώνα – να έλθη εις την υπηρεσίαν της και ημποδίσθη από την οικογένειάν της αυτή η μικρή των 17 ετών αγήφησε τον κίνδυνο, τα αποτρόπαια στούκας, την απαγόρευσιν των γονέων και έπεσεν υπέρ πατρίδος μαζί με τις άλλες αδελφές, μαζί με τους ιατρούς και με τα στρατιωτάκια, άγνωστο και ανώνυμο.

Πρωτοπόρος, αληθινά, εις τον ομαδικόν θάνατον των επτά αδελφών, υπήρξεν η προϊσταμένη αδελφή εδελόντρια Ιουλία Ανδρεάδη. Εξ υπερκοπώσεως, υπέκυεν εις καρδιακήν πάθησιν και την 30ήν Ιανουαρίου 1940. Σε ένα μικρό παθολογικόν νοσοκομείον των Ιωαννίνων, όπου είχε μεταφερθεί προς πληρεστέραν περιποίησιν, παρέδωσε το πνεύμα. Επιγραμματική είναι η παρούσα εξιστόρησις. Αλλά επίγραμμα μόνον αρμόζει εις τους γενναίους. Ο χειρουργός Μαδιός Μακκάς, κατά την επιδεώρησιν του εκείνας τας ημέρας εις τα νοσοκομεία της Ηπείρου, επεσκέφθη την αδελφήν ολίγην ώραν προτού αυτή εκπνεύση. Από την άκραν του δωματίου, είδε την αγωνιούσαν φυσιογνωμίαν της και διέγνωσε την θλιβεράν κατάστασιν της. Με ευλαβικό σεβασμό, λακωνικά, επιγραμματικά, ανεκοίνωσε την διάγνωσιν του: «Εν εκστρατεία, έπρεπε να πεδάνη». Και έφυγε. Σε μίαν ένδοξον πλήρη αφοσιώσεως και αλτρουισμού σταδιοδρομίαν, ένδοξος θάνατος ταιριάζει. Η μοίρα της επεφύλασσε την ύγιστην τιμή να αποδάνη εν πολέμω. Την εκηδεύσαμε λίγο πιο πάνω, έξω από την πόλιν, στην Περιβλεπτο, πλάι σε ένα κυπαρίσι. Εκεί, διά λόγους πολεμικούς, εφύλαγαν στρατιώται. Παρέστησαν και εκείνοι στην ταφήν με θλιμμένη καρδιά, την αφήσαμε στην συντροφιά τους.

Η μία ανάμνησις φέρνει την άλλην, γι' αυτό ανατρέχω εις τα οπίσω λεπτομερέστερα.

Η κάθοδος των Γερμανών στην Ελλάδα ειχεν ήδη αρχίσει. Η κατάληψις των Ιωαννίνων επέκειτο.

Η βαριά μπότα του ισχυρού επατούσε αμείλικτα την πατρίδα και το πέλμα του εδονούσε βάρβαρα τα εύμορφα εδάφη της. Ήτο Μεγάλη Πέμπτη πρωί, 17 Απριλίου 1941, όταν ήρχισε στην Παιδαγωγικήν Ακαδημίαν η διακομιδή των τραυματιών προς τα οπίσω: Άρταν, Αμφιλοχίαν και όλο και πιο κάτω. Η διαιτολόγος εσταμάτησε μίαν αδελφήν που διέσχιζε τον προθάλαμον της κυρίας εισόδου του κτιρίου και της είπε: «Έλα να ιδής τι θα ειπή πανικός». Και η αδελφή για λίγο εστάθη. Από την πλατεία μαρμάρινη σκάλα του ωραίου οικοδομήματος – εν καιρώ ειρήνης ήταν τω όντι σχολεῖον – σε σειρές αδιάσπαστες, οι τραυματιοφορείς κατέβαζαν στα στιβαρά τους χέρια τα φορεία με τους ταλαιπώρους τραυματίας και ασθενείς. Μία σειρά κατέβαινε, άλλη ανέβαινε με τα φορεία άδεια για να μεταφέρη άλλους και άλλους και άλλους στα αναμένοντα αυτούς ασθενοφόρα στην αυλή. Ιατροί εν στολή πηγαινοέρχοντο σκεπτικοί και συνοφρυωμένοι, στρατιώται έσπευδον προς εκτέλεσιν προσταγμάτων και εντολών, νοσοκόμοι και αδελφαί έδραμον, όπου τους εκαλούσεν η ώρα. Η κίνησις ήτο ασυνήθης και επρόδιδε τρόμον, διότι η αιτία ήτο γνωστή, παρ' όλας τας προφυλάξεις των ανωτέρων, όπως μη ενσπείρουν εις το προσωπικόν και τους ασθενείς των φόβον, την απογοήτευσιν και την αμηχανίαν.

- «Είχες ιδή άλλη φορά τέτοιο πράγμα;» ηρώτησε σιγά η διαιτολόγος αδελφή.
- «Όχι, απάντησε εκείνη επίσης σιγά με κομμένη φωνή και πιασμένη ανάσα.

Δεν είναι μόνον η ευλάβεια προς τον Θεόν ή ο δαυμασμός προς το ωραῖον που προκαλούν ρίγος και εμπνέουν δέος. Αλλά και το φοβερόν. Ό,τι μεγάλο, είτε αγαθό είτε κακό. Γι' αυτό, αι δύο γυναίκες αντήλλασαν τας σκέψεις των και εξέφραζαν τα συναισθήματά των εν σιγή και φόβω. Κάθε μία ετράβηξε στην δουλειάν της. Και αι δύο ανθρωποσειραί εξηκολούθησαν την επίπονη πορεία τους, ανεβοκατεβαίνοντας την μεγαλοπρεπή μαρμάρινη σκάλα καθ' όλην την ημέραν, όπως το καλοκαίρι τα μερμήγκια που αδιάκοπα, σε ατελείωτες μαύρες συνεχείς γραμμές μεταφέρουν, κοπιώντα, την εσοδειάν τους στις φωλιές για τον χειμώνα.

Το νοσοκομείον εκκενούτο εν τάχει. Φοβέρα απειλούσε, ό,τι μας περιέβαλλε. Από ημέρες ήδη, η δαμόκλειος σπάθη εκρέματο επάνω από τα κεφάλια μας. Από ώρα σε ώρα, από στιγμή σε στιγμή, θα έπεφτε αναπόφευκτα να μας συντρίψη. Εναγώνιες ώρες. Μαρτυρικές ημέρες. Όμως, η δουλειά δεν εσταματούσε. Ο φόβος δεν προσβάλλει τους εν δράσει. Η εκτέλεσις του καθήκοντος είναι εμβόλιον αποτελεσματικόν και αλάθητον εναντίον πάσης δειλίας.

Είναι στιγμές τόσο βαρειές στην ζωή, γεγονότα πολύ φοβερά που υπερβαίνουν την ικανότητα ενός μετρίου ανθρώπου να τα περιγράψη. Ο αφηγητής έχει ενώπιόν του ζωντανή την εικόνα που έζησε. Και, όσο απλά και αν την εξιστορήση, την βλέπει με τα χρώματά της, με την κίνησί της, ζώσα και πάλλουσα. Ο ακροατής την αντιλαμβάνεται, όπως την άκουσε. Δεν λέμε, «άλλο να σου λέω και άλλο να το έβλεπες;». Άλλο είναι το πράγμα αυτό καθ' αυτό και άλλο η ωχρά και αδέξια απεικόνισις του.

Γι' αυτό και εδώ ίσως να είναι φρονιμότερο να μη συνεχίση ο εξιστορών. Ο Όμηρος δεν περιέγραψε στην Ιλιάδα του την ωραίαν Ελένην. Όχι γιατί δεν είχε την δυνατότητα να την παρουσιάση. Αλλά άφησε να την ιδή ο καθένας με την

φαντασίαν του, με το γούστο του, με τα δικά του μάτια και την δική του διάθεσι. Κι εδώ, ας αφήσωμεν τον αναγνώστη να συγκεντρωθή, να κλείση τα μάτια σε ό,τι ειρηνικόν και ευχάριστον έχει τώρα εμπρός του και να ζήση, όπως δύναται να τις μαντεύση, τις ημέρες εκείνες, από τις φοβερότερες της ιστορίας, της καθόδου στην Ελλάδα των Γερμανών.

Η Μεγάλη Παρασκευή, 18 Απριλίου, δεν ήταν βέβαια ειρηνική – δεν ήτο δυνατόν – , αλλά είχαμε συνηθίσει την κατάστασιν και εργαζόμεθα και επολεμούσαμε, με τον ίδιο ρυθμό πάντα στα νοσοκομεία μας· σθεναρά, απεγνωσμένα και καρτερικά.

Η διευθύνουσα Μεσολωρά ήτο μαζί μας στα Γιάννενα και ειδικά εις το 2ον Στρατιωτικόν Νοσοκομείον, που ήτο σχεδόν εξ αρχής νοσοκομείον διακομιδής· υπήρξεν αξιοθαύμαστη εν ταις ημέραις εκείναις. Γενναία κυριολεκτικά, στην γυχή, στις αποφάσεις. Γενναία έναντι του εχθρού, αντιμετωπίζουσα θαρραλέα κάθε εμπόδιον, κάθε πρόσκομμα.

Κάθε άνθρωπος έχει προτερήματα και μειονεκτήματα. Ως μάρτυς αυτόπτης, διεπίστωσα και ομολογώ ότι τα προτερήματα και αι αρεταί της διευθυνούσης μας υπήρξαν τότε τόσον μεγάλα τόσον στο ίδιον ανάστημα με τας περιστάσεις εκείνων των κρισίμων και οδυνηρών ημερών, ώστε να σθήσουν και να εκμηδενίσουν ό,τι άλλο ημπορούσαμε, εμείς τουλάχιστον, ως αδελφαί, ως παιδιά με αυστηρή μητέρα να της προσάπτωμεν τον καιρόν της ειρήνης, όταν υπό την εποπτεϊάν της και την παρακολούθησίν της εκτελούσαμε κατ' έτος την δίμηνον θητεϊάν μας εις τα νοσοκομεία και τα ιατρεία. Εφάνη, ασυζητητί, ανταξία της ώρας.

Υπήρξε, συν τοις άλλοις, ο σύνδεσμος μεταξύ της στρατιωτικής υγειονομικής υπηρεσίας και ημών αυτών. Μολονότι ανήκαμε εις την Στρατιά, και ο Ερυθρός Σταυρός, αφ' ης επεστρατεύθημεν, δεν είχε πλέον δικαίωμα δικαιοδοσιών επάνω μας, εκείνη κατόρθωσε, διά του κύρους της, να μας αναλάβη και πάλιν κατά τας χαλεπάς ημέρας της προελάσεως του εχθρού και να μας φροντίση με την πρωτοβουλίαν της, με την στοργή της και κατά την κρίσιν της. Το πράγμα της αποδόσεως των αδελφών εις το Σωματεϊόν τους δεν ήτο μικρόν. Έπρεπε, για να επιτευχθή, τούτο να έχη η διευθύνουσα την εκτίμησιν του Επιτελείου και την απόλυτον εμπιστοσύνην του. Τας είχε. Όσας από τας αδελφάς ημπούρεσε να προφυλάξη εκ του κινδύνου, το έπραξε με τέχνη, χωρίς να στερήση τα νοσοκομεία από το προσωπικόν των ή να παρακωλύση το βαρύ και δυσχερές έργον της Υγειονομικής Υπηρεσίας. Ενήργησε μεταθέσεις εκ των πρόσω προς τα οπίσω. Εις τα πλέον επικίνδυνα σημεία ετοποθέτησε αδελφάς μεγαλυτέρας ή ελευθέρας από οικογενειακάς υποχρεώσεις και, παραλλήλως με το καθήκον, εσκέφθη μετά συγκινητικού ενδιαφέροντος γονείς κοριτσιών εν υπηρεσία, μητέρες που είχαν ήδη παραμελήσει το νοικοκυριό και τα παιδιά τους για τα αγωνιζόμενα παιδιά της πατρίδος. Έτσι, πολλαί αδελφαί εσώθησαν ίσως εκ του θανάτου και εκείνες που νύρε το βόλι, ήσαν αι περισσότεραι εδελόντριαι στον κίνδυνον και στον θάνατον, όπως υπήρξαν και εις την υπηρεσίαν.

Ο θάνατος τέτοιες ώρες ενεδρεύει... Και ο κίνδυνος τρίζει τα δόντια και φοβρίζει σαν δράκοντας.

Εντούτοις, το απομεσήμερο εκείνο της Μεγάλης Παρασκευής, μεταξύ δύο έως τέσσερις το απόγευμα, έχει μείνει στην ανάμνησι της αδελφής – μιας αδελφής – ως μία ευχάριστη και ξεκουραστική ανάπαυλα από την δουλειά της (ήτο ώρα αναπαύσεως). Στην φύσι γύρω και στην γυχή της γυναικός νηνεμία απλώθηκε – ολιγόωρη έστω – μεταξύ δύο τρικυμιών, μεταξύ αλληλοσυγκρουομένων αντιθέτων κυμάτων. Ούτε στούκας υπερίπταντο εκείνην την ώρα ούτε απειλή καμμία ετάραπε την μεσημεριάτικη ψυχία της πόλεως. Αλλά ο απριλιάτικος ήλιος έλαμπε ήπια και επληρούσεν ευφροσύνης την βεβαρυμένην καρδιά των ανθρώπων. Για ολίγες στιγμές, η αδελφή ελπισμόνησε τον πόλεμον, την φρίκην, την απειλήν και ημπόρεσε με υπερκόσμια γαλήνη να ρίξη το βλέμμα της στην Παμβώτιδα λίμνη, ατάραχη και αυτή και γαλήνια, και να αγκαλιάση με την γυχήν της τα Γιάννενα, τα πανέμορφα, τα ζακουσμένα Γιάννενα με τα αγέρωχα πλατάνια και τον αμέτρητο πλούτο των λουλουδιών τους. Πού αλλού να πάη η αδελφή τέτοιαν ώρα, αν όχι στην εκκλησία να προσκυνήση τον Επιτάφιον; Μια εκκλησούλα ήτο εκεί κοντά στο νοσοκομείον. Ίσως, της Αγίας Μαρίνας. Κατέβηκε δύο τρία σκαλοπάτια από τον δρόμο και νύρε τον μικρό ναό εις το μέσον του περιβόλου του, πνιγμένον στα τριαντάφυλλα, στις γλισίνες, στα κάθε λογής ανθοβολούντα φυτά, σε έναν παράδεισο απριλιάτικο, σε ένα αυδόρμητο στόλισμα της φύσεως, που την έφερε στον εξής συλλογισμό: Η φύσις που εδημιουργήθη διά το τελειότερο πλάσμα, το τελευταίο και το καλύτερο και νοημονέστερο του Δημιουργού, η φύσις αυτή ήξερε καλύτερα απ' εκείνο να αγαπά, να λατρεύη και να αποδεώνη τον Πλάστην του παντός. Έρημη ήτο η εκκλησούλα από προσκυνητές. Ούτε κοπέλλες γύρω στον «Ωραίον κάλλει παρά πάντας βροτούς» ούτε γριούλες να σταυροκοπιούνται με κατάνυξι ούτε παιδιά να περνούν για φώτισι και για υγεία κάτω από τον Επιτάφιον. Ο κόσμος ήταν φοβισμένος και εφυλαγότανε. Κι έφυγε πάλιν η αδελφή από το προσκύνημά της, με δύο-τρία ροδοπέταλα στην χούφτα για φυλακτό.

Έφυγε και έπιασε πάλιν την σκληρή δουλειά στο χειρουργείον. Εμπήκε ξανά στις γάγγραινες, στα παλαιά κρυοπαγήματα, όπου οι ιατροί ηναγκάζοντο να φθάσουν στα έσχατα, προκειμένου να σώσουν τον νοσούντα, τους φθειριώντας νεοφερμένους στρατιώτας από το μέτωπον.

Το Μέγα Σάββατον, 19 του μηνός, πολλοί εκ των ιατρών είχαν διαταχθή να εινσχύσουν σταδμούς των μετόπισθεν. Ο ορθοπαιδικός χειρουργός Αλεξ. Χατζηγεωργίου, όστις από τις πρώτες ημέρες του πολέμου υπηρέτει εις τα Ιωάννινα ανελλιπώς καθ' όλην την διάρκειαν του χειμώνας, μετετέθη εις την Αμφιλοχίαν. Εις το 2ον Στρατιωτικόν είχαν μείνει ο χειρουργός Χάρρυ Τούλ, ο Αλ. Μάνος, ο Κ. Κοντιάδης, ο παθολόγος Ζούβας, ο επίσης παθολόγος Παπαμαστοράκης και πολλοί άλλοι, των οποίων τα ονόματα διαφεύγουν την μνήμην της σημειούσης τα ανωτέρω αδελφής μετά από τόσα έτη. Οι Κωνστ. Κοντιάδης, Ζούβας και Παπαμαστοράκης προσέφεραν εις την πατρίδα – ως ελέχθη προηγουμένως – την υπερτάτην δυσίαν της ζωής των οι δύο και ο τελευταίος την βαρείαν αναπηρίαν του.

Η γενική κατάστασις, ως ήτο πλέον φυσικόν, επεδεινούτο οσημέραι. Οι τραυματίαι κατέφθαναν από το μέτωπον αδρόοι, ελεεινοί, πληγωμένοι, τσακισμένοι, φθειριώντες μέχρι τοιούτου σημείου, ώστε να έχουν δημιουργηδή τραύματα αρ-

κετά σοβαρά εις το δέρμα και τις σάρκες των στρατιωτών. Αδελφαί εντεταλμένοι επί τούτω έλουν συνεχώς τους δυστυχείς δεινοπαθώντας και τους επεριοποιούντο κατά το δυνατόν με φάρμακα, με ειδικές αλοιφές και, ιδίως, με καθαριότητα.

Η Αδ. Μεσολωρά, εις το πλυντήριο, ωμοιώθη προς την ελαχίστην των αδελφών και, ίνα δόση χείρα βοήθειας, έπλενε σινδόνια, αιματωμένα ρούχα υειριασμένα με το ίδιο σθένος και ενεργητικότητα που επεδείκνυε διά τα υψηλότερα και σοβαρότερα καθήκοντά της. "Et quel est votre devoir", εδιάβασα κάπου. "Ce que l'heure demande" ήτο η απάντησις. Η διευθύνουσα, διά της πράξεώς της, αυτήν την απάντησιν έδιδε: «Ό,τι ζητεί η ώρα...»

Ο ενθουσιασμός των απελευθερωτικών προελάσεων είχε από τον Φεβρουάριον και εδώ καταπέσει. Φλόγα ήτο κι έσβυνε. Τα βουνά της Αλβανίας, μολονότι έλληνοκατοικημένα, υπήρξαν ως εκ των γεωλογικής των συστάσεως αφιλόξενα, άχαρα και αποκρουστικά. Όλο «αυγά» είχαν να καταλαμβάνουν οι τσολιάδες μας, δηλαδή βουνοκορφές βραχώδεις, γυμνές, δύσβατες και χιονισμένες: τα δε «αυγά» του Τεπελενιού ήσαν απόρθητα. Ο Αλή Πασάς έμενε ακόμη ζωντανός στη φαντασία των Ηπειρωτών. Η αγριότης του τον είχε καταστήσει αδάνατον. Το κάστρο του, τα μπουντρούμια του, το τζαμί του, στο ύψωμα επάνω από την λίμνη, το νησί όπου κατέφυγε για να εύρη τον θάνατον, μαρτυρούν για την κυρά Φροσύνη και τις λοιπές του κακουργίες. Μετά παρέλευσιν ενός και ημίσεος αιώνος, αι θηριώδεις πράξεις του και αι σκληραί και αμετάκλητοι αποφάσεις του εξακολουθούν να τρομάζουν τας μετέπειτα γενεάς. «Το Τεπελένι», έλεγε φρίπτουσα χωρική, «είναι άγριο σαν εκείνονε». Το Τεπελένι επέπρωτο ποτέ να μην πέση. Η γενέτειρα του θηριού εξεδικείται το τέρας της.

Ένα ταλαιπωρο στρατιωτάκι, πλαγιασμένο στην χειρουργική κλίνη εν αναμονή ναρκώσεως, έλεγε στην παρά το πλευρό του αδελφή υπονοών τα βουνά της Αλβανίας: «Αδελφούλα μου, να σου τα χαρίζουν και να μη τα δέλης. Άγρια βουνά, χωρίς ένα δένδρο, μόνο βράχοι και χιόνια».

Την ορμήν και την πίστιν που μετακινεί όρη – εδώ κατά τον χειμώνα υπήρξε κυριολεξία – αντικατέστησε στην γυχήν των οπλιτών η νοσταλγία για το σπίτι τους και τα εύκρατα κλίματα της μεσημερινής Ελλάδος. «Από πού είσαι, αδελφή»; ερωτούσε ένα άλλο στρατιωτάκι, προ της χειρουργικής του επεμβάσεως και αυτό, και εξακολούθησε: «Εγώ είμαι από την Πύλο. Να δήτε ωραία, έχει θάλασσα, κάνεις βόλτες» και τα μάτια του εγυάλιζαν από νοσταλγία. Και σε αυτά τα λόγια διέβλεπε η αδελφή όλη την άπελη νοσταλγία για το ήσυχο λιμανάκι της πατρίδος του, για μια βαρκούλα με πανάκι στο φρέσκο μιας λαμπυρίζουσας, γνώριμης δικής του θάλασσας.

Το νοσοκομείον των πρόσω, το πλησιέστερον προς το μέτωπον στη Μονή Βελάς, απέναντι από την κοιλάδα όπου το πρώτον εξεδίωξαν οι Έλληνες τους Ιταλούς, και πλάι στην πηγή του Καλαμά, του Θυάμιδος ποταμού, είχε ήδη εκκενωθή. Ολίγοι ιατροί έμεναν ακόμη, έτοιμοι να αποχωρήσουν και αυτοί. Η εδελόντρια αδελφή Ειρήνη Κινδύνη διετάχθη από την Μεγάλην Πέμπτην να παρουσιασθή εις τα Ιωάννινα και να αναλάβη υπηρεσίαν εις το χειρουργείον του 2ου Στρατιωτικού Νοσοκομείου.

Η ευγενής φύσις και η συναισθησις των υψηλών υποχρεώσεων της αδελφής ήρχισαν από την πρώτην στιγμήν να ελέγχουν την υπακοήν της εις την διαταγήν

και η στενοχωρία της ήτο μεγάλη, διότι εδεώρει ότι, εφόσον έστω και ολίγοι ιατροί και νοσοκόμοι έμεναν ακόμη εις την Βελά, ώφειλε να παρακούσει την ανωτέρα αρχή και να παραμείνη μαζί με τους ολίγους εκείνους ως τότε συνεργάτας της.

Τα επακολουθήσαντα γεγονότα, τα τόσον ολέθρια, είχαν τουλάχιστον ως αποτέλεσμα να κατευνάσουν τον έλεγχο συνειδήσεως της εξόχου αδελφής και να ειρηνεύσουν την ψυχικήν της αναστάωσιν.

Κάτι τέτοιες υπερευαισθησίες, οι ηθικοί δισταγμοί, κατανοούν να είναι διά τους εκλεκτούς δοκιμασίες. Εισχωρεί κανείς εις τον εσώτερον εαυτόν του και, αναμετρώντας ως που ημπορούσε να φθάση, ήδη ανέρχεται εις υψηλότερον επίπεδον.

Κάθε αδελφή έδωσε το κατά δύναμιν στον αγώνα. Και εδώ το κατά δύναμιν θα ειπή «ΠΟΛΥ», διότι σημαίνει το περισσότερον. Κάθε μία προσέφερε την δική της δυσία και προσκόμισε την ιδιαίτερη προσφορά της εις τον βωμόν της πατρίδος.

Το Μεγάλο Σάββατον προχωρεί. Η κίνησις εις την Παιδαγωγικήν Ακαδημίαν ολοένα αυξάνεται και η δραστηριότης επιταχύνεται. Το ότι διεκομίσθησαν οι τραυματία δεν έχει να ειπή τίποτε. Έρχονται άλλοι συνεχώς, κουρασμένοι, απογοητευμένοι, διωγμένοι από ένα δυσανάλογα ισχυρότερον αντίπαλον. Η δυσαναλογία στον πόλεμον είναι συνήθης κατάστασις διά την Ελλάδα. Και ο Λεωνίδας με τους τριακοσίους και τους Θεσπείς δυσανάλογα πολυπληδή στρατό αντιμετώπισεν.

Οι ιατροί, αι αδελφαί λησμονούν να γευματίσουν ή να σθήσουν την δίψαν των. Η ώρα δεν πιάνει χαρτωσιά. Το ωρολόγιο δεν χρησιμεύει πλέον, παρά διά να καθοδηγή στην αποστείρωσιν των εργαλείων.

Πρωί είναι, μεσημέρι; Λες και σταμάτησε ο ήλιος την πορείαν του, η υδρόγειος ακινητοποιήθηκε στο χάος, αι βιοτικά ανάγκαι ανέστειλαν τας απαιτήσεις των διά να διενεργήται απερίσπαστα το έργον της περισυλλογής και περιθάλυεως των καταπονημένων στρατιωτών.

Αι σειρήνες σφυρίζουν συνεχώς κατά μικρά διαστήματα. Τα στούκας με τον αγκυλωτόν σταυρόν συνεχίζουν τον άνανδρον εκφοβισμόν των.

Η πολυπάγρα κρατείται σφικτά στα σταθερά χέρια της αδελφής, που πλάι στον ναρκωμένον τραυματία δίδει τα τολύπια και τις γάζες. η Αδ. Μεσολωρά επιχειρεί και πάλιν να διώξει (ας το ειπούμε έτσι) μερικές αδελφές, να τις αποδώση εις τας οικογενείας των σώας, εφόσον είναι τούτο δυνατόν. Εκείνες σθεναρά, κατηγορηματικά αρνούνται. Μεταξύ αυτών είναι η προϊσταμένη εδελόντρια Αριστέα Παπαδάτου. Είναι σύζυγος και μητέρα. Σήμερα, όμως, μόνον το υπέρ της πατρίδος καθήκον ορδούται επιτακτικά εμπρός της. Προϊσταται του 1ου Στρατιωτικού Νοσοκομείου στα τείχη του Αλή Πασά, ψηλά στο κάστρο, απέναντι από το Μιτσικέλι. Τώρα, δεν είναι πλέον όπως κατ' αρχάς νοσοκομείον διακομιδής, αλλά παθολογικόν. Πολλοί τυφικοί νοσηλεύονται εκεί και άλλοι με άλλα νοσήματα. Η αδελφή Παπαδάτου κατά τον χειμώνα υπηρετεί και εκείνη στην Μονή Βελάς, το πλέον προχωρημένον νοσοκομείον προς το μέτωπον.

Η ζωή της αδελφής στην Ήπειρο, κατά τον ηρωϊκόν χειμώνα του 1940 – 41, εκτός από την έξαρσι του καθηκόντος και την ικανοποίησιν της εκπληρώσεως των ευγενών υποχρεώσεών της, είχε – αν ήθελε να προσέξη – ευμορφιά και πολλή ποίησι. Η ιερατική Σχολή της Μονής Βελάς – με κατάντικρυ την πεδιάδα της

πρώτης νίκης – με τον μικρόν βυζαντινόν ναόν της επ' ονόματι του Αγίου Αθανασίου, κτισμένη τον 14ον αιώνα, το 1ον Στρατιωτικόν μέσα στο Κάστρον, όπου το ενδιαίτημα του Αλή Πασά, του «Χατζηκώστα» κάτω, κοντά στον Άγιον Νικόλαον με τις αναρριχώμενες τριανταφυλλιές, ακόμη και το νέον κτίριον της Παιδαγωγικής Ακαδημίας στον Κουραμπά, από όπου αγναντεύει κανείς την λίμνη γαλάζια και πρασινωπή να αντανakλά το χιονισμένο Μιτσικέλι, πανέμορφο στην ρόδινή του φορεσιά την ώρα του ηλιοβασιλέματος, το σπίτι-μουσείον του νεομάρτυρος Αγίου Γεωργίου, ο τάφος του στον Άγιο Αθανάσιο, το νησάκι με το χωριουδάκι του, όπου κατέφυγεν ο Τεπελενλής διά να εύρη τον θάνατον και όπου ο πλάτανος του Κατσαντώνη: «Χτυπάτε, πελεκάτε τον, παιδιά, τον Κατσαντώνη, δεν τον τρομάζει Αλή Πασάς, φωτιά, σφυρί και αμόνι», η παλαιά δόξα της πόλεως με τις μεγάλες της σχολές και τους υπερόχους άνδρας της, μα και τώρα ακόμη που κάθε πέτρα γίνεται και από μία επιπλέον ηρωική ανάμνησις, όλα προσδίδουν γραφικότητα στα Γιάννενα και καθιστούν την πόλιν εξόχως ενδιαφέρουσα και γοητευτική. Τα Γιάννενα μαγεύουν. Και δεν σε αφήνουν πια.

Η δουλειά είναι δουλειά και ο κόπος κόπος. Αλλά το να πονή κανείς περιτριγυρισμένος από την ευμορφιά, ελαφρώνει την δουλειά και μαλακώνει τον κόπον.

Πάλιν επέσαμε σε παρέκβασι, αλλά η αναπόλησις αυτή είναι η μόνη ανάπαυσις στην αδελφή που πια έφθασε την ώραν, 10 το βράδυ, αγωνιζόμενη και που θέλει γρήγορα να ειπή, να προφθάση: ό,τι θυμάται εκ των τελευταίων εκείνων ωρών, γιατί αλλοίμονον οι Γερμανοί έρχονται. Οι Γερμανοί προχωρούν και οσονούπω φθάνουν.

Το δείπνον, καθημερινή ή Μέγα Σάββατον, είναι πάντα το ίδιο: κρέας βραστό με μανέστρα, αυγό, τυρί φέτα και πάντα πορτοκάλι, από εκείνα τα ωραία πορτοκάλια της Άρτας, όλο χυμό και νοστιμάδα. Τα μεσάνυκτα ανασταίνουμε στο νοσοκομείον μέσα. Σε έναν από τους προδαλάμους του κτιρίου ετοίμασαν τα ευλαβή στρατιωτάκια μας την τράπεζαν, επί της οποίας απλώνοντας το αντιμήνσιον ο ιερέυς θα λειτουργήση. Στρατιώται, αξιωματικοί, αδελφαί, τραυματία, αναρρωνύοντες, ιατροί παρακολουθούν εν συγκινήσει την τελευταίαν – φευ – ελεύθερη Ανάστασι. Η διευδύνουσα Μεσολωρά υιδυρίζει: «Αύριο θα είμεθα πλέον υπόδουλοι Χριστός Ανέστη». Με κόμπο στο λαιμό, θέλαμε να χαρούμε την τελευταία μας ώρα. Προσπαδούμε να το κατορθώσουμε, βγαίνοντας από τον εαυτόν μας. Η Ανάστασις του Χριστού είναι υπόσχεσις, διά την ανάστασιν – κάποτε – του Έθνους. Πάλιν, η πίστις μάς σώζει.

Η διαιτολόγος επιθυμεί να κοινωνήση. Αυθόρμητα την ακολουθούν και άλλες. Όλες ανέτοιμες. Απροετοίμαστες διά το Μέγα Μυστήριο. Ούτε εξομολόγησις ούτε νηστεία ούτε λουτρό σωματικού καθαρισμού διά να δεχθούν επαξίως το Σώμα και το Αίμα του Χριστού. Εν τούτοις, δεν διστάζουν. Είναι τόσον επιτακτική η ανάγκη να πλησιάσουν, όσον είναι δυνατόν στενώτερα, τον διδάσκαλον της ειρήνης και της αγάπης που, αν και κατάκοποι και μόλις προ ολίγου δειπνήσασες, προσέρχονται μετά φόβου Θεού, πίστεως και αγάπης στο Άγιον Ποτήριο. Αύριον, ποιος ξέρει;

Την Κυριακή το πρωί, 20 του μηνός, τα στούκας οργιάζουν, αφηνιάζουν, το αίμα τους ζυπνάει τα αίματα. Οι άνθρωποι έπαυσαν να είναι άνθρωποι, έμειναν

μόνο θηρία. Το μεσημέρι εξαποστέλλουν το φονικόν τους όπλον. – Τετέλεσται. – Το ανοσιούργημα επραγματοποιήθη. Το ξαφνικό νύρε τους ιατρούς χειρουργούντας· τις αδελφές εμπρός στο τραπεζάκι με τα εργαλεία, τους τραυματίας ναρκωμένους και εκείνες τις καημένες που εδίπλωναν τις γάζες... Κρότος φοβερός τραντάζει το οικοδόμημα. Τα φώτα σβήνουν. Τα τζάμια σπάζουν, σκεύη και εργαλεία πέφτουν στα κεφάλια των εργαζομένων, φοβερός καπνός, πηκτή, μαύρη σκόνη που πνίγει· δυνατός άνεμος, ακατανίκητη πίεσις μας σπρώχνει προς τον τοίχον. Κάνομε να φύγωμε. Η πόρτα μας κτυπά σπρωγμένη από αόρατη δύναμι. Άλλως τε, πού να πάμε; Οι άνθρωποι όλοι παγιδευμένοι στο σκοτάδι, σε μια κόλασι ανυπόφορη, πέφτουν στην αγκαλιά ο ένας του άλλου. Μέσα στους πολλούς είναι και ο χειρουργός Αλ. Μάνος. Ευτυχώς, με όσους εσώθησαν, εσώθη και αυτός. «Θεέ μου ...», ακούονται ικετευτικά φωναί. Αλλά ο Θεός δεν θέλει να ακούση. Η δυσία πρέπει να συντελεσθή. Η δοκιμασία να γίνη αισθητή. Το ποτήρι να πιωθή μέχρι τρυγός. Στον καταχθόνιον κρότον, σιγή νεκρική ακολουθεί. Φοβίζει περισσότερο από τον δόρυβο. Δεν αναπνέομεν· περιμένομεν. Μια φωνή σπαρακτική ακούεται.....

Και τότε, σαν να ζυπνούμε, με αγωνία, πιάνομε την καταμέτρηση· ποιοι έμειναν και πού είναι οι άλλοι.

Η διαιτολόγος, που πρώτη ησθάνθη την ανάγκην να μεταλάβη, δεν υπάρχει πλέον μεταξύ μας. Κλητή, ήδη ευρίσκεται μαζί με τας συναδέλφους της προ του φοβερού βήματος του Χριστού, προς απολογία. Και πολλοί στρατιώται και ιατροί, πενήντα επτά εν όλω, θύματα. Με ένα σμπάρο, πολλά τρυγόνια, αλλοίμονον.

Και εμείς; Οι επιζήσαντες; Αποχαυνωμένοι, ζαλισμένοι, καταματωμένοι γυχικά, διερωτώμεθα: «Γιατί όλο αυτό το κακό.; Γιατί τόση θηριωδία; Γιατί οι περιποί φόνοι; Δεν αρκούσε στην κραταιά Γερμανία μεγάλουγυχος κατάληγεις, ή αξιοπρεπής προέλασις του στρατού της στα εδάφη της μικρής, αποσταμένης, ανίσχυρης πια Ελλάδος;»

Το βράδυ της ίδιας ημέρας, περί τας οκτώ, εκυρήσσετο η ανακωχή. Ο κόσμος κατέκλυε εν διεγέρσει, με ανακούφισιν, τους δρόμους. Όλα είναι σχετικά. Προ του ολέθρου, τα Γιάννενα εώρταζον, φευ, την εκεχειρίαν.

Την επομένην, Δευτέρα 21 Απριλίου, έγινε η κηδεία των θυμάτων, υπό τους σαδιστικούς μυδραλλιοβολισμούς του εχθρού. Οι φαντάροι – οι αδελφοί και συστρατιώται των χειμερινών προελάσεων και νικών – έδρεγαν από τους κήπους και τις εξοχές αγκαλιές τα άνθη και τις πρασινάδες. Εσκέπασαν με αυτά τα λείψανα των συναδέλφων των και των αδελφών, που τόσον είχαν αγαπήσει.

Λυπηρός επίλογος μιας ενδόξου περιόδου. Μάλλον δυσοίωνον προοίμιον πίκρας, δυσβάστακτης δουλείας.